

Küresel Bir Olgu Olarak Din Değişirme ve Aile Kurumuna Etkisi

M. Ali KIRMAN*

ABSTRACT

This paper is concerned about the religious conversion, as a global phenomenon, and its effects on family. Religious conversion cases increase with those participate to new religious movements since 1970's. These movements introduce themselves as "alternative religions" and "alternative family units". This paper will summarize parents' reactions and other children those assume the attitude to convert. Finally, it will emphasize the function of family in religious socialization. Because there is a strong relationship between family intermarriage and religious socialization

Keywords: Religious conversion, family, religious intermarriage, socialization

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte dünya çapında yaşanan hızlı ve kapsamlı değişimlere paralel olarak özellikle sanayileşmiş Batı toplumlarında birçok yeni dinî hareketin ortaya çıktığı ve kısa zamanda tüm dünyada yaygınlık kazanarak "küresel bir olgu" haline dönüştüğü bilinmektedir (Turner 1987). "Yeni dinî hareket" kavramı, çoğu 1950'lerden sonra ortaya çıkan, 1970'lerden itibaren de yaygın bir ilgi görmeye başlayan ve söylemlerinde coşkun bir dinî, ruhî ve felsefî yaşantı vadeden birbirinden farklı oluşumları ifade etmek için kullanılmaktadır (Barker 1992:9). "Yeni dinler" ya da "dinî duyguların yeni ifade biçimleri" olarak da nitelenen bu hareketlerin, üyelerine, hayatın anlamı, eşyanın tabiatı gibi en temel sorulara nihai bazı cevaplar sunan dinî ve felsefî bir dünya görüşü önermelerinin yanı sıra yine onlara aşkın bilgi, ruhî dinginlik ve iç huzura erme, potansiyellerini ortaya çıkarma ve nihayet manevî yönden olgunlaşma ve gelişme gibi elde edilebilir bazı yüksek gayeler için vasıta ve imkanlar sağladıkları ve böylece ilgi ve iltifat gördükleri bilinmektedir (Barker 1992:145). Bu hareketlerin ortaya çıktığı Batı toplumlarında aynı zamanda sekülerleşme ve bireycilik eğilimlerinin yaygınlığı, eğitim ve gelir düzeyinin yüksekliği gibi faktörler nedeniyle insanların ya bireysel olarak özgür ve rasyonel tercihlerde bulunmaları veya bir takım zaaflarından yararlanılarak cezbedilmeleri suretiyle dinî bağlılıklarını değiştirmeleri söz konusu olmuştur. Bir diğer ifadeyle, yeni dinî hareketlerin belli bir toplumsal taban bularak (Kirman 1999:231-3) yaygınlaşmasıyla birlikte "din değişirme" olaylarında önceki dönemlere oranla ciddi bir artış göz-

* **Yard.Doç.Dr.**, K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

lenmiştir (Snow ve Machalek 1984:167; Rambo 1993:xi). Günümüzde, artık, din değiştirmenin bütün insanları ilgilendiren "uluslararası" (Ortaylı 2002:5) bir mahiyet kazandığı, bir diğer ifadeyle "küresel" bir olgu olduğunu söylemek mümkündür.

"Din değiştirme" kavramı, mensubu bulunduğu dinin kendisine yüklediği yükümlülükleri yerine getiremeyen bir kimsenin bu tavrından vazgeçmesi; kendisini 'inançsız' olarak niteleyen bir kişinin kendi toplumunun dinî kurallarını kabul ederek dindarlaşması veya bir dini reddederek bir başka dine inanması gibi anlamlar ifade etmektedir (Köse 1997:5). Kavram, ayrıca "farklı bir din ideali için dinî fikir ve bağlılıktan vazgeçme, dinî inanç ve davranışlarla ilgili yön değişimini içine alan manevî evrim ve gelişme" olarak da tanımlanmaktadır (Pecker 2000:199). Aslında bir "yeniden sosyalleşme" olan din değiştirmeyi (Wilson 1982:119), "kişilik sisteminin, dinî inanç ve ibadetleri de içine alacak şekilde yeniden yönlendirilmesi" şeklinde tanımlamak da mümkündür (Köse 1997:102). Din değiştirme, esas itibarıyla, mühtedinin dinî-dünya görüşünün değişmesi demektir. Din değiştiren insanların eski ve yeni dindaşlarının dünya görüşleri farklıdır. Dolayısıyla din değiştirme, eski inançtan ayrılma değil, yeni inanca varmadır. Muhtemelen din değiştiren kişi, eski inancından tam olarak ayrılmayıp, onu yeniden yorumlamış olabilir (Marlett 1997).

Yeni dinî hareketlerin, özellikle gençleri etkileyerek kendi inanç ve düşünceleri doğrultusunda yönlendirmesi toplumun çok değişik kesimlerinde endişe ile karşılanmış ve farklı tepkiler yükselmiştir. Bu durumdan en çok etkilenen kesim, "ateş düştüğü yeri yakar" misali, evlatlarını bu hareketlere kaptıran aileler olmuştur. Bu çerçevede söz konusu hareketler, başlangıçta genel olarak kuşkuyla karşılanmış ve hatta çeşitli ithamlarla damgalanmıştır. Bununla birlikte yeni dinî hareketlere katılımın nasıl gerçekleştiği; özellikle gençlerin bu hareketlere nasıl ve niçin girdikleri; yeni üyelerin önemli bir kısmının hareket içinde kısa bir süre kaldıktan sonra niçin geri çıktıkları; bu hareketlere yönelen ve üye olan insanların gerçekten din mi değiştirdikleri, yoksa beyinlerinin mi yıkandığı konusunda ciddi tartışmalar ve araştırmalar da yapılmıştır (Kirman 2003). Yeni dinî hareketler olgusu ile bu hareketlere yönelişle birlikte küresel boyutta artış eğilimi gösteren din değiştirme olgusunu anlamak ve açıklamak üzere yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen bilgi birikiminden yararlanarak, din değiştirme olaylarının toplumun en temel kurumu olan aile üzerindeki etkilerinin neler olduğunun incelenmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda yapılacak çalışmaların, ailelerin din değiştiren üye karşısında nasıl bir tavır takınması gerektiği konusunda da önemli ipuçları vereceği düşünülmektedir. Ayrıca din değiştirme olgusu bağlamında aile ve ailenin dinî sosyalleştirme fonksiyonu üzerinde durmak ve bu fonksiyonun tam olarak yerine getirilmemesi durumunda ortaya çıkması muhtemel gerilimleri ve olumsuzlukları yakından tanımak konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

2. Aile Kurumu ve Ailenin Dinî Sosyalleştirmede Etkisi

Bilindiği gibi aile, kan bağılılığı, evlilik ve yasal yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan, bireyle-

rin cinsel, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, toplumsal uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birimdir (DPT 1989). Her toplumun sürekliliği için vazgeçilmez bir unsur olan ailenin çeşitli fonksiyonları vardır. Ailenin en önemli fonksiyonları üreme, sosyalleştirme, cinsiyet rollerini yükleme ve bireyin güvenlik ihtiyacını karşılamadır (Macionis 1995:412). Bir diğer ifadeyle aile, beslenme, barınma ve korunma, sağlıklı yaşama gibi fizyolojik ihtiyaçlara ek olarak bireyi eğitime, yetiştirme ve haklara sahip kılma şeklinde psiko-sosyal ihtiyaçlar ile manevî duygu ve düşüncelerle donatılmış insanî ihtiyaçları karşılamakla görevlidir. Aile içerisinde ilişkiler diğer toplumsal gruplardan farklı olarak daha sıcak ve daha samimidir. Buna bağlı olarak da ailenin bireyleri arasında daha fazla bağlılık, güven ve fedakârlık bulunmaktadır.

Ailenin yerine getirdiği en temel fonksiyonlardan biri olan "sosyalleşme", bireyin, içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerini ve kalıplarını öğrendiği bir süreçtir. Bu süreçte birey, kendi kültürüne katılmakla kalmaz; aynı zamanda aklı melekeleri, algılama gücü ve düşünceleri olgunlaşır ve sağlam bir kişilik ve kimlik kazanmış olur. Bu anlamda sosyalleşme, 'doğal' olandan 'kültürel' olana yükselmekten ibaret olup, aslında, her şeyden önce bir eğitim ve öğretim konusu olduğu için sosyolojide "öğrenme süreci" olarak da nitelenir (Koştaş 1987:329). Anlaşılan sosyalleşme, her toplumun veya grubun kendi kültürünü, değerlerini, sembollerini, gelenek ve göreneklerini eğitim yoluyla yeni kuşaklara aktarması, onların da bunu benimseyerek içselleştirmesi ve kişinin, içinde yaşadığı topluma katılmasını sağlayan, yani toplumsal kültürle bütünleşmesini mümkün kılan süreci ifade için kullanılmaktadır (Turner 1994:77-9).

Sosyalleşme sürecinde en temel kurum ailedir (Koştaş 1987:333). Çocuk, aile içinde eğitim, öğretim, rehberlik, gözlem, başkalarına katılma ve onları taklit, rol alma ve oynama, telkin, kendi düşünce ve davranışını yargılama gibi yollarla sosyalleşir. Çocuk, ilk davranış kalıplarını ailede görür; bilgi, duygu ve davranış yeteneklerini ilk defa orada öğrenir. Çocuğun diğer insanlarla etkileşimi kısmen anne babasıyla başlayan ilk ilişkileriyle belirlenir. Bu yüzden kişilik oluşumunda ilk çocukluk döneminde edinilen tecrübelerin yeri çok büyüktür. Bu süreçte çocuğun kendisine örnek aldığı kişi çok önemlidir. Baskıcı ve otoriter aile tiplerinde birey, söz ve hareketlerinde sürekli olarak sınırlandırıldığından dolayı içine kapanık, kendisini ifade edemeyen kişilik tipleri ortaya çıkmaktadır. Oysa yönlendirici aile tipinde, ödüllendirme ve cezalandırmalarla kendi kişiliğini oluşturmada tercih hakkına sahip, sağlıklı ve kendini rahatlıkla ifade edebilen bireyler yetiştirilir. Yönlendirici anne-babalar, çocuklarının iyi hareketlerini mükafatlandırırken, kötü hareketlerini cezalandırırlar. Böylece çocuk, ancak iyi hareketler yaparak dikkat çekebileceğini, sevgi ve şefkat göreceğini öğrenir. Büyüdükçe iyi hareketlerinin aynı zamanda ahlaka uygun, doğru, yapılması gereken hareketler olduğu kanısına varır ve böylece ahlakî ve dinî değerleri yüklenmiş olur.

Bireylerin kişiliklerinin oluşması süreci olarak oldukça genel ve geniş bir kavram olan sosyalleşmenin içerisinde yer alan bir boyut da, "dinî sosyalleşme"dir. Bu kavram, "kişinin toplumun dinî kültür unsurlarını, değerlerini, sembollerini

ve modellerini alarak kendi şahsiyetine mal etmesi ve böylece dinî kişiliğinin oluşması" sürecini ifade etmektedir (Günay 1981:195). Dinî sosyalleşme aile içinde ve çoğu zaman etkileşim yoluyla meydana gelir. Aile, din ve birey arasındaki en önemli iletişim kanallarından biridir. Üyelerinin dinî kişiliği üzerinde etki yapması ve hatta onu büyük ölçüde belirlemesi, aileyi dinî sosyalleşmeye etkisi yönünden önemli kılmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalar, aynı inanca mensup eşlerin, farklı inanca mensup olanlara göre, çocuklarını aile içinde dinî sosyalleştirme yönünden daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Bisin, Topa ve Verdier 2002:6-7).

Ailenin görevleri arasında yer alan dinî formasyonun oluşumu, dinî duyguların doyurulması ve kendi kültürüyle sosyalleşme her çocuğun ihtiyacıdır. Bu ihtiyacın karşılanmaması durumunda kimlik bunalımı ortaya çıkabilir. Her insanın doğuştan din duygusuna sahip olduğu ve bu duygunun doyurulması gerektiği bilinmektedir. Bu, kişisel olduğu kadar toplumsal ve kültürel bir zorunluluktur. Sağlıklı bir doyum ise, çocuklara aileden itibaren iyi bir dinî eğitimin verilmesiyle gerçekleştirilebilir. Sosyo-ekonomik alandaki hareketlilik, ailenin yapısında ve fonksiyonlarında olduğu kadar aile içinde bireyler arasındaki ilişkilerin doğasında da bir takım değişmelere yol açmıştır. Kadın haklarında elde edilen kazanımlar neticesinde erkeğin yanında kadının da iş hayatına yönelmesi, anne babaların günlük hayatın büyük bölümünü ev dışında çocuklardan uzak geçirmeleri aile içi ilişkilerde bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Böyle bir aile yapısı içerisinde yetişen çocuğun psiko-sosyal ve dinî gelişiminde anne babaların bıraktığı boşluğu giderme yolunda gençlerin başka arayışlar içerisine girmesi kaçınılmazdır. Bu durumda cemaatçi yapılarıyla kendilerini "alternatif aile birlikleri" olarak tanımlayan (Roberts 1990:103) yeni dinî hareketlere yönelmek çok zor olmayacaktır. Nitekim yapılan araştırmalar, ailede doğrudan ve sağlıklı bir sosyalleşme sürecinden geçmeyen çocukların daha sık din değiştirdiğini ortaya koymaktadır (Bisin, Topa ve Verdier 2002:4). Zira genç, kabul gördüğü, takdir edildiği bir ortam veya kendini ifade edebilme fırsatı bulduğu anda, varlığının önemli bir değere sahip olduğunu hissedecek; sevilme ve anlaşılma duygusunun verdiği memnuniyetle, doğrunun orada olduğuna inanarak girdiği yeni ortama uyum sağlama yolunda bütün gücüyle çalışacaktır. Öyle ki, aile bağları yerine kendi grup bağlılığını ikame etmeye çalışan bu hareketlerin, biyolojik aileyi "dışarıdaki aile" olarak nitelmesi (Barker 1992:87) ve dışlaması dahi gözden kaçırılacak ve belki de en yakın çevresine dahi sırt dönebilecektir.

3. Din Değiştirme Sonrası Aile

Ailenin bir üyesinin dinî inancını değiştirmesi, aile açısından çok önemli sonuçlar doğurur. Önceden mutlu ve sorunsuz bir hayat sürerken, fertlerinden birinin din değiştirmesiyle birlikte ailede ciddi bir gerginlik ve huzursuzluk baş gösterir. Bu durumda ailede, din değiştirene karşı gerek anne babanın ve gerekse kardeşlerin tutumlarında bir değişiklik gözlenir. Din değiştirenin eşlerden biri olması durumunda da büyük anlaşmazlıklar, hatta boşanmalar ortaya çıkabilmektedir. Zira alternatif aile birlikleri olarak ortaya çıkan yeni dinî hareketlerin, kendilerine yeni katılan üyelerine, aile ve önceki arkadaş çevresiyle ilişkilerini

koparma yönünde etkide bulunma ve hatta baskılar yapma eğiliminde oldukları bilinmektedir. Bu da, aile içinde din değiştirme sonrası yaşanan sıkıntının artmasında etkin bir rol oynamaktadır. Dinî hareketlerin karizmatik liderleri, çoğu zaman, kendi görüşlerini benimseyen bağlılarından aileleriyle ve geçmişleriyle bağlarını koparmalarını talep etmişler; hatta bu konuda zaman zaman yeni üyeleri gözdağı ve tehdit ile korkutmaya çalışmışlardır. Çünkü kendilerine ve görüşlerine tam bir bağlılık için aileyi engel olarak görmektedirler. Öyle ki, ailelerin, çocuklarının nerede yaşadığını bilmelerine müsaade edilmediği ve ancak çocuklarının araması durumunda onlarla irtibat kurulabildiği durumlar söz konusu olabilmektedir. Söz gelimi Tanrının Çocukları hareketine üye olanların anne babalarına, çocuklarıyla haberleşebilmeleri için bir posta kutusu numarası verilirken, diğer hareketlerin, ailelere böyle bir imkanı dahi sağlamadığı bilinmektedir (Barker 1992:88). Bu yüzden yeni dinî hareketler, kendilerini "alternatif aile birlikleri" olarak sunmak ve aile değerlerinin yerine kendi inanç ve değerlerini koymak (Roberts 1990:103) suretiyle aile yapısının çözülmesine yol açmakla itham edilmiştir. Bununla birlikte gençlerin inançlarını değiştirerek yeni bir dinî harekete yönelmelerini, aile hayatının çözülmesinde "sebebe" olmaktan ziyade, zaten sıkıntılı ve sorunlu ailelerde işlerin yolunda gitmediğini gösteren bir "belirti" ve bir "sonuç" olarak değerlendirenlere de rastlanmaktadır (Barker 1992:87).

Bir ferdin inancını değiştirerek bir dinî gruba katılımıyla ailenin ciddi bir sıkıntı içine sürüklenmesi ve karizmatik dinî liderlerin, üyelerinden ailelerine karşı duydukları bağlılıktan daha fazlasını talep etmeleri, aslına bakılırsa, sadece günümüzdeki dinî hareketler dalgasına özgü bir durum değildir. Tanrı'ya karşı sorumluluğun diğer bütün ilgilerden daha önemli olması gerektiğine inananlar her zaman olagelmıştır. Çağlar boyunca, dinî liderler bağlılarından aileleriyle olan bağlarını koparmalarını istemişlerdir. Mesela İncil'de Hz. İsa'nın şu sözü yer alır:

"Yeryüzüne barış getirmeye geldim sanmayın; ben barış değil, kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben oğulla babasının, kızla anasının, gelinle kaynanasının arasına ayrılık koymaya geldim. İnsanın düşmanları kendi ev halkı olacaktır. Babayı veya anayı benden çok seven bana layık değildir; oğlu veya kızı benden çok seven bana layık değildir. Haçını alıp ardım sıra gelmeyen bana layık değildir." (Matta 10:34-8).

Yine İncil'de Hz. İsa'nın, kendisine yoldaşlık eden topluluğa şöyle seslendiği belirtilir:

"Bana gelip de babasını, anasını, eşini, çocuklarını, erkek ve kız kardeşlerini, hatta canını hiçe saymayan öğrencim olamaz." (Luka 14:26).

İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed de,

"Bir kimse, beni, anne babasından daha fazla sevmedikçe gerçek iman etmiş olamaz." demiştir (Buharî, iman 8; Müslim, iman 70; Neseî, iman 19; İbn Mâce, mukaddime 9).

Hz. Muhammed'in bu ifadesini, sahabe kendi üslubuna göre uyarlamıştır. Sahabe Hz. Peygambere hitap ederken şu ifadeyi sıkça kullanmıştır:

"Anam babam sana feda olsun ya rasulallah" (Buharî, ezan 89, cenaiz 3, savm 4, 56, şehadet 30, nikah 6, 107; Müslim, iman 52, rüya 17; Tirmizî, rüya 10).

Bu örneklerin, özellikle İncil'deki ifadelerin, aileyi dışlamadığı, bireylerin bazı kâh yargıları kırmak suretiyle özgürleşmesi anlamı taşıdığı belirtilmişse de (Fromm 1991:108), dinlerin ve özellikle yüksek dinlerin bünyesinde ortaya çıkan dinî grupların, yeni bağılıklar oluşturmak amacıyla verdikleri mücadelede aile kurumunu da karşlarına alabilme eğiliminde oldukları bilinmektedir. Dinin bizzat kendine özgü bir takım sosyolojik görünümle oluşturma gücünün bir yansıması olarak ortaya çıkan ve tabii dinî gruplardan önemli ölçüde ayrılan sırf dinî gruplar, bireylerin mevcut grup bağlarını zayıflatarak, bazen hepten yok ederek yeni bir bağ, "din bağı" ile bir araya gelmeleri suretiyle yeni gruplaşmaların oluşumuna yol açarlar. Böyle bir durumda evlilik, aile, arkadaşlık, yurttaşlık vb. birliktelikler yeterli olmamakta, hatta çoğu zaman anlamını yitirmekte ve "daha derinden kaynaklanan ve tabii olanın sınırlarını aşan başka beraberliklere ihtiyaç duyulmaktadır" (Wach 1987:23).

Yeni dinî hareketlere katılan bazı insanlar, inançlarını değiştirmeden önce birkaç yıl aileden ayrı kalmaktadırlar. Bu insanların geçiş sürecinde anne-babalarıyla istikrarsız bir ilişki içinde olmaları ve yeni dinî hareketlere katılmalarından dolayı bazı şeylerin niçin değişmesi gerektiğinin sebebini görememektedirler. Din değiştirenlerin bir kısmı da, yeni hayatlarının cazibesine kendilerini öyle kaptırmışlar ki, aileleri hakkında düşünme zahmetinde bile bulunmazlar. Hatta ailelerini ziyaret etmeyi, onlarla iletişim kurmayı tamamen ihmal etmelerinden dolayı anne babalarının endişe ettiklerini, acı çektiklerini öğrendiklerinde şaşırabilmektedirler (Barker 1992:88).

Bazı hareketler, ilgisiz ve düşüncesiz davranan üyelerin aileleriyle ilişkilerini sürdürüp sürdürmediğinden emin olmak isterler. Ortaya çıkan bazı problemlerin ailesiyle arasının açık olmasından kaynaklandığını belirterek onları istedikleri şekilde yönlendirirler. Grubun lideri, üyelerine istedikleri takdirde serbestçe ailelerine gidebileceklerini söylediği zaman, üyelerin aynı zamanda tutarsız bir psikolojik baskı altında kalabildiği de bir gerçektir. Zira ailelerini ziyaret etmek isteyenlere izin verilmekle birlikte onlara, birtakım ihtiyaçlarını gideren Tanrıyı veya grubu düşünmeleri, bir öncelikler listesi yapmaları, ancak bu listede ailenin ikinci sırada gelmesi gerektiği hatırlatılmaktadır (Barker 1992:88).

Harekete katılan genç üyelerin, aileleri ve geçmişleriyle olan bağlantılarını kopardıkları bilinmektedir. Aileye bağımlılığın yoğun olarak devam ettiği gençlik döneminde olan üyelerin, aileleriyle ilişkilerini koparma noktasına gelmeleri, aslında hareketin yaklaşım tarzını kabul ettiklerini göstermektedir. Bununla birlikte akrabaları ve arkadaşlarıyla görüşmeyi bırakmaları gerektiği yönündeki baskılar karşısında isyan ederek hareketten ayrılan insanlar da vardır (Barker 1992:89).

Dinî inancını değiştirerek yeni bir dinî harekete katılanlara, ayrılmaya karar verdikleri takdirde grubu veya Tanrıyı hayal kırıklığına uğratacakları şeklinde suçluluk duygusu aşılanmaktadır. Bu duyguyu yaşamak istemeyen üyelerin gruptan ayrılmaları kolay gözükmemektedir. Ayrıca bu kişilerin, aileleriyle bağlantılarını koparmalarının ve gruba istemeyerek de olsa bağlanmalarının bir başka nedeni de, ailelerinin yanına döndüklerinde bir ıslah ve rehabilitasyon programı olan "deprogramming" uygulamasına zorla muhatap edilmek istenmeleridir.

(Kelley 1987:96-7; Barker 1992:101-110). Daha makul bir gerekçe de, yeni dinî hareketlere katılan üyelerin, önceki çevrelerinde erişemeyecekleri kutsal bir alana girdiklerine inandırılmış olmalarıdır. Üyelerine manevî aydınlanmanın ve Tanrı ile mistik bir ilişki kurmanın yolunun dünyevî meselelerden uzaklaşmaya bağlı olduğunu telkin eden dinî gelenekler ve onlardan türeyen yeni dinî hareketler gerçek aydınlanmayı araştıran kimselerin kendilerini sadece maddiyattan değil, aynı zamanda önceki bütün aile ve arkadaş bağılıklarından uzaklaşmış olmaları gerektiğinde ısrar ederler. Bu hareketlerde üyenin, ailesine sırt dönmesi, manevî gelişim aşamasının bir delili olarak yorumlanmaktadır.

Din değiştirme sonrasında aile veya çevreden gelen tepki, mühtediyi çoğu zaman nerede yanlış yaptığını düşünmeye sevk ediyorsa da, bazen yeni hayatında daha kararlı kılabilmektedir. Bir diğer ifadeyle aile içerisinde din değiştiren hakkında yapılacak olumsuz anlamda her konuşmanın o kişinin yeni kimliğini pekiştirmesine yol açacağı bilinmelidir. Çünkü din değiştirme sonrası ailede ilişkiler oldukça hassas bir çizgide sürdürülmektedir. Bu bakımdan din değiştirme sonrası ailede yaşanan gerginlikleri ve din değiştirene karşı ailenin diğer üyelerinin değişen tutumlarını daha yakından incelemek yararlı olacaktır.

3.1. Anne Babaların Tutumu

Anne babaların din değiştiren çocuklarına karşı gösterdiği tepkiler, genellikle kızma, hiddetlenme, reddetme, suçluluk duygusu, hayal kırıklığı, korku, şaşkınlık ve endişe şeklinde özetlenebilir (Barker 1992:94-8). Evlatlarının din değiştirdiğini öğrenen anne babalar, her ne kadar farklı tepkiler gösterebilirler de, genelde yalnızlık ve terk edilmişlik duygusuna kapılırlar ve reddedici bir tutum sergilerler. Anne babalar din değiştiren evlatlarına karşı çoğu zaman aşırı tepki gösterirler ve çok soğuk davranırlar. Hatta bu soğukluk, bazen evlatlarıyla bağların kopması, evlatlıktan kovma noktasına kadar varır. Evlatlarını din değiştirmesi karşısında bunu bir "utanç vesilesi" olarak gören ebeveynlere de rastlanır (Barker 1992:87-8). Zamanında evlatlarını bir birey olarak görmeyen ve onların sorunlarıyla ilgilenmeyen ihmalkâr anne babalar, onların din değiştirmesi karşısında şok olurlar ve adeta çılgına dönerler. Bir yandan evlatlarına kızarken bir yandan da evlatlarının benimsediği dinî inancı veya katıldığı dinî grubu ölçüsüzce eleştirme şeklinde bir tavır gösterirler. Bu kategoriye giren anne babalar, evlatlarının kendilerine sırt çevirdiğini ve çocuklarını yetiştirdikleri inanç ve değerlerin terk edildiğini düşünürler. Aslında anne babaların veya ailedeki inanç ve değerlerin reddi, bütünüyle bir ret olmayıp, daha ziyade gencin özgürlüğünün bir göstergesi durumundadır (Barker 1992:94-5). Ancak aileler bu gerçeği fark etmezler ve evlatlarının din değiştirmesini bir tür "sosyal ölüm" olarak değerlendirirler.

Öte yandan bazı durumlarda anne babaların, dinî inancını değiştiren çocukları için birbirlerini suçlamaları da söz konusu olabilmektedir. Çocuğun anne babasının, farklı yollarla tepki göstermesi az değildir ve ayrılıklar bölünmelere yol açabilir. Mesela baba, çocuğunun bağılılığı karşısında sert davranır ve artık onunla ilişkisini kesmek ister. Tam tersine anne de umutsuzca çocuğuyla irtibatını koparmamaya çalışırsa aile içinde bölünmüşlük ortaya çıkar. Anne, bu tavrı-

na rağmen bölünmüş bağlılıklardan dolayı kendini oldukça fazla baskı altında hisseder. Yine anne, temasını sürdürdüğü veya sürdürmediği zaman suçluluk hissedebilir. Bu suçluluk duygusu kızgınlığa ve anne baba arasındaki soğukluğun büyümesine yol açabilir (Barker 1992:89-90).

Her ne kadar başlangıçta din değiştirene karşı ailede gösterilen tepkiler şiddetli ise de, zamanla bir yumuşamanın gerçekleştiği görülür. Bunun bir sebebi, ailenin her şeye rağmen inancını değiştiren evlatlarına karşı kendini sonuna kadar sorumlu hissetmesi; diğeri ise, gencin önceki toplumsal dünyasının kendisi için taşıdığı anlamı tamamen unutmamasının mümkün olmadığıdır. Bir kişi yeni anlamlar ve değerlerin bulunduğu farklı bir dünyaya girdiği zaman dünya görüşünü değiştirmek veya yeniden şekillendirmek zorunda kalmaktadır. Ancak bu kolay olmamaktadır. Zira dinî inanç düzeyinde meydana gelen değişiklikler bir "yeniden sosyalleşme"yi zorunlu kılmaktadır. Ancak bunu gerçekleştirmek, ailede gerçekleşen ilk sosyalleşmeden çok daha zordur. Bütün bu nedenlerden dolayı din değiştiren bireyin zamanla anne babasıyla ilişkilerini yeniden kurma eğilimine girdiği görülür.

Çocuklarını gerekli disiplin ve rehberlikten yoksun yetiştiren bir grup anne baba, evlatlarının din değiştirmesi karşısında hazırlıksız yakalandıkları için bocalarlar ve tutarsız davranırlar. Evlatlarının din değiştirmesine pek hoş bakmazlar; üzülmeyle birlikte çok fazla tepki göstermezler; genelde sessiz kalmayı ve işi zamana bırakmayı tercih ederler. Bununla birlikte evlatlarıyla ilişkilerini sürdürmeye devam ederler.

Bir başka grup anne baba ise, evlatlarının din değiştirmesini olumlu karşıladıkları gibi, üstelik teşvik edici bir tutum da izlerler. Daha ziyade her ikisi de sosyo-ekonomik açıdan yüksek gelir düzeyli bir işte çalışan ve kariyer yapma arzusunda olan anne babalar, genelde evlatları ile yeterince ilgilenmedikleri, onları ihmal ettikleri için tek istedikleri şey, çocuklarının kendilerini sevmeleri ve mutlu olmalarıdır. Her ne kadar kendi dinî inançlarını terk etmiş olsa da, evlatlarını tamamen kaybetmek istemeyen anne babalar daha esnek ve yumuşak bir tutum sergilerler. Böylece evlatlarına yakın olmaya çalışırlar. Evlatlarının isteklerini her şeyin üstünde tutan ve onların gösterecekleri tepkilerden çekinen anne babalar çocuklarının din değiştirmesini, mecburen de olsa, onaylamak durumunda kalırlar. Bu tür anne babalar, evlatlarının tatmin olacağı bir şey bulmalarına sıcak bakmaktadırlar. Ender bir örnek olsa da, bazı anne babalar birkaç yıl sessiz kaldıktan sonra çocuklarının hâlâ hayatta olup olmadıklarını bilmediklerini söylemektedirler (Barker 1992:88).

3.2. Ailenin Diğer Üyeleri Arasındaki Gerginlikler

Dinî inancını değiştiren gençlerin anne-babalarıyla yaşadığı gerginlikler, din değiştirme sonrası ailede yaşanan çatışmanın tek boyutu değildir. Ailenin diğer çocukları, böyle bir durumdan olumsuz etkilenirler. Çünkü ilk anda kardeşlerini kaybettiklerini düşünürler. Hatta bu yüzden dinî inancını değiştiren kardeşlerine karşı öfke ve tepki gösterebilirler. Bununla birlikte ev içinde, her ne kadar rahatlıkla ifade edemeseler de, kardeşlerine karşı bir sempati içinde de olabilirler.

Bununla birlikte evlatlarının din değiştirmesi karşısında büyük bir korku ve endişe içinde olan anne babalar, bir başka evladını daha kaybetmemek için çeşitli yollara başvururlar. Bu çerçevede diğer çocuklarının, din değiştiren kardeşlerinden uzak durmalarını isteyebilir, hatta onunla irtibat kurmalarını da yasaklayabilirler. Bu durumda aile içerisinde başka problemler ortaya çıkabilir. Anne babaların bu uyarıları karşısında diğer kardeşler büyük bir ikilem içinde kalırlar. Din değiştiren kardeşlerine karşı anne babalarının takındıkları tutum ve davranışlardan dolayı üzülebilirler. Hatta bazen anne babalarının tutum ve davranışlarını tutarsız ve gereksiz görerek eleştirirler. Bu noktada anne babaların, dinî inancını değiştirmeyen çocuklarının da en az diğer çocukları kadar anlayışa ve yardıma ihtiyaçları olduğunu göz ardı etmemeleri gerekmektedir (Barker 1992:89).

3.3. Farklı İnanca Mensup Eşlerin Evlilikleri

Din değiştirme, sadece ailenin genç üyeleri arasında değil, aynı zamanda eşler arasında da söz konusu olabilir. Farklı dinî inanca mensup olanlar arasında yapılan evliliklerin, özellikle 1950'li yıllardan itibaren yeni dinî hareketlerin yaygınlaşmasıyla birlikte bir artış eğilimi gösterdiği bilinmektedir (Bisin, Topa ve Verdier 2002:4). Farklı inanca mensup eşler arasında bir takım gerginliklerin ve çatışmaların yaşanması kaçınılmaz hale geleceği gibi, bu durum, evlilik bağının kopmasına da yol açabilir. Benzer sorunlar, aynı inancı paylaşan eşlerden birinin ait olduğu inanca veya gruba karşı diğer eşten daha az bağlılık ve istek duyması veya inancını değiştirerek gruptan ayrılması durumunda da yaşanabilir. Zira üyelerinden çok sıkı ve yoğun bir bağlılık duygusu talep eden dinî hareketlerin bir çoğu, evli eşlerin ayrı oldukları veya birbirlerine bağımlılık duymadıkları zaman manevî yönden daha iyi aydınlanacaklarını ileri sürmektedir (Barker 1992:90). Anlaşılan yeni dinî hareketlerin çoğunun karakteristiği olan grup bağıllığının şiddeti ile evliliklerde yaşanan gerginlik ve çatışmalar arasında sıkı bir ilişki vardır.

Eşlerden biri, başka bir dinî inanca bağlandığı zaman eşler, aynı evde yaşamaya devam etseler de, birbirlerine sırlarını söylemeyi veya önemli meseleleri birlikte görüşmeyi terk edebilirler. Bir çift olarak önceden beraberce yaptıkları şeylere karşı daha az ilgi duymaya da başlayabilirler. Hatta üye olan eşlerin, liderlerinin direktifleri doğrultusunda eşleriyle "göz teması"nda bile bulunmaktan sakınabildikleri tespit edilmiştir (Barker 1992:90-1). Böyle bir durumda inancını değiştirmeyen eş, grubu, eşyle arasına girmiş bir "dost" gibi görebilir. Bu düşüncüyü haklı kılan gerekçeler vardır. Zira dinî inancını değiştiren eş, düşünce olarak, yeni "gerçek" üzerinde odaklanmıştır ve boş zamanlarının çoğunu, eşinin benimsemediği bir şekilde yeni inancın uygulamalarına veya "gerçeğe" ulaşmış üye arkadaşlarına ayırmayı tercih etmektedir. Ayrıca üye olmayan eşini güvensiz, kararsız bir kişi olarak algılar ve evlilikte problem olduğu vehmine kapılarak korkmaya başlar, hiç kimseyle konuşmaz. Bazen inancını değiştiren eşin davranışı, diğerinde şiddetli tedirginlik ve rahatsızlığa neden olabilecek bir tavra dönüşebilir. Hatta inancını değiştirmeyen eş, diğerinin, kendinden emin bir tavırla grup üyelerine ilahî yardım sağlandığını imâ etmesi durumunda karşısındakinin paranoyak olduğu düşüncesine de kapılabilir (Barker 1992:90).

Dinî inancını değiştirerek yeni bir gruba bağlanan kimseler, eşlerini ve çocuklarını da ihmal edebilmektedir. 1995 yılının Nisan ayında yaşadığımız bir olay, bu noktada oldukça önemli ipuçları vermektedir. Akşam saat 20.30 civarında evinden çıkıp dolmuş bekleyen bir arkadaşına nereye gittiğini sorduğumuzda şu cevabı vermiştir:

"Sohbete gidiyorum. Bu gece orada kalacağım. Ayda bir kere cemaattaki arkadaşlarla birbirimize yakın olma ve aramızdaki bağı güçlendirme amacıyla 'mu-karabe geceleri' yaparız"

Bu arkadaşın, biri yeni doğmuş iki küçük çocuğu olduğu düşünüldüğünde, cemaate duyulan bağlılığının aile bağlılığından çok daha güçlü olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Eşler arasında tatsızlık yaratan bir başka durum da, dinî inancını değiştiren eşin, her iki tarafın da hakkı olan, yani eşine ve ailesine harcaması gereken parayı gruba vermesidir. Bu durumda diğer eş, paranın geri ödenmesi için isterse dava da açabilir. Hatta bazı durumlarda üye olmayan eş, yaşadıkları evi satmaya zorlanabilir. Sonuçta eğer boşanma gerçekleşmişse, ayrılan eş, içinde bulunduğu durumu konuşabileceği bir kimse bulamadığı zaman daha çok acı ve yalnızlığa katlanmak zorunda kalabilmektedir.

Ayrılmış veya ayrılacak olan eşler arasındaki çatışma, çocuklar için daha acı verici olabilir. Ayrıca eşler arasındaki mücadeleler ayrıldıktan sonra çocukların velayetini kimin alacağı ile ilgili olarak devam eder (Barker 1992:91). Boşanma ve ayrılık, çocukların dinî yönden sosyalleşmelerini ciddi anlamda sekteye uğratmaktadır. Kuşkusuz insanlar, evliliklerini yaparken seçici davranırlar, yani evlenecekleri adayı seçerler. Ancak bu seçimde, her ne kadar bireysel arzular etkili ise de, adayların, ileride doğacak çocukların dinî yönden sosyalleşmelerini de göz önüne almaları gerekmektedir. Zira sosyoloji, psikoloji ve antropoloji alanında yapılan bilimsel araştırmalarda, aynı inancı paylaşan eşlerin evliliklerinde çocukların sosyalleşme düzeyleriyle ilgili olarak son derece yüksek oranlar elde edilmektedir (Bisin, Topa ve Verdier 2002:6-7). Hatta din sosyolojisi alanında mevcut literatür, farklı inanca mensup olan kişilerin yapmış oldukları evliliklerde, zamanla çocukların dinî yönden daha sağlıklı sosyalleşmeleri düşünülerek eşlerin din değiştirme eğilimlerinin arttığını ortaya koymaktadır (Iannaccone 1990:301-2).

Öte yandan aynı inancı paylaşan anne babaların çocuk sayılarının, farklı inanca mensup ailelere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Farklı inançlara mensup olanlar eşler, çocuklarını paylaşmak suretiyle kendi inançları yönünde sosyalleştirirlerken doğal olarak çocuk sayıları da sınırlı kalmaktadır. Çünkü her eşin, çocuğunu farklı bir dinî sosyalleşme sürecinden geçirmesinin belli bir maliyeti söz konusudur. Oysa kalabalık ailelerde sosyal etkileşim arttığı için sosyalleştirme maliyeti ve aile içi çocuk ayırım oranları da azalmaktadır (Bisin, Topa ve Verdier 2002:4).

4. Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte dünya çapında yaşanan hızlı ve kapsamlı değişimlere paralel olarak özellikle sanayileşmiş Batı toplumlarında ortaya çı-

kan yeni dinî hareketlerin 1970'li yıllardan itibaren özellikle genç kesim arasında taban bularak yaygınlaşmasıyla birlikte "din değiştirme" olaylarında da ciddi bir artış gözlenmiştir. Bir insanın, özellikle gencin dinî inancını değiştirmesi, aile açısından çok önemli sonuçlar doğurur. Önceden mutlu ve sorunsuz bir hayat sürerken, bir üyenin din değiştirmesiyle birlikte ailede ciddi bir huzursuzluk baş gösterir. Bu durumda ailede din değiştirene karşı gerek anne babaların ve gerekse kardeşlerin tutumlarında bir değişiklik gözlenir. Eşlerden birinin inancını değiştirmesi durumunda da çeşitli sorunlar baş gösterir ve hatta bazen boşanmaya kadar gidebilir.

Aile kurumuna olumsuz yansımaları gözlenen din değiştirme olaylarının artmasından, kendilerini "alternatif aile birlikleri" olarak tanıtan yeni dinî hareketler sorumlu tutulmuştur. Bu hareketler, aile değerleri yerine kendi "gerçek"lerini ikame ettiği ve biyolojik aileyi dışladığı için aile yapısının dağılmasına yol açmakla eleştirilmiştir. Ancak gençlerin bu tür hareketlere yönelmesini, aile hayatının çözülmesinde "neden" olmaktan ziyade bazı şeylerin yolunda gitmediğini gösteren bir "belirti" olarak değerlendirenlere de rastlanmaktadır. Fakat bu değerlendirmelerin ötesinde sonuç itibarıyla, din değiştirme olgusunun gerek meydana gelmesinde ve gerekse aile üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin ve huzursuzlukların temelinde ailenin dinî sosyalleşme açısından fonksiyonunu tam olarak yerine getirmesinde bir takım eksiklerin ve yetersizliklerin yattığı; bu tür sorunların aşılması için aile kurumunun küreselleşen şartlarda daha etkin ve fonksiyonel kılınması gerektiği söylenebilir.

Bibliyografya

- Barker, Eileen (1992), *New Religious Movements*, 3rd edition, London, HMSO Publications
- Bisin, Alberto, Giorgio Topa and Thierry Verdier (2002), "Religious Inter-marriage and Socialization in the U.S.", December 2002 (<http://www.econ.nyu.edu/user/topag/papers/jpe1202.pdf>) [15 Mart 2003]
- DPT (1989), *Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, DPT Yay., No: 2165-Ö.K: 338, Nisan 1989
- Fromm, Erich (1991), *Psikanaliz ve Din*, çv. Aydın Arıtan, 2.b., İstanbul, Arıtan Y.
- Günay, Ünver (1981), "Türkiye'de Dinî Sosyalleşme", *I. Din Eğitimi Semineri*, Ankara, 1981, s.192-199
- Iannaccone, Laurence R. (1990), "Religious Practice: A Human Capital Approach", *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol.29, No.3, s.297-314
- Kelley, Dean M. (1987), "Religious Liberty and Socio-Political Values: Legal Threats to Conversion in the United States", A.R. Brockway and J.P. Rajashekar (eds.), *New Religious Movements and the Church*, Geneva, 1987, s.89-115
- Kirman, M. Ali (1999), "Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dinî Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, C.2, Sayı 4, Mayıs-Ağustos 1999, s.223-233
- Kirman, M. Ali (2003), "Beyin Yıkama Teorileri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.45, Sayı 1, 2003
- Koştaş, Münir (1987), "Sosyalleşme", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XXIX, s.329-334
- Köse, Ali (1997), *Neden İslam'ı Seçiyorlar?*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Y.

- Macionis, John J. (1995), *Sociology*, 4th edition, New Jersey, New Prentice Hall, Englewood Cliffs
- Marlett, Jeffrey D. (1997), "Conversion Methodology and the Case of Cardinal Newman", *Theological Studies*, Vol.58, Issue 4, December 1997, s.669-715 (<http://www.research.epnet>) [21 Haziran 2000]
- Ortaylı, İlber (2002), "Hıristiyanlaşma ve Misyonerlik", *Milliyet Pazar*, 31 Ağustos 2002
- Peker, Hüseyin (2000), *Din Psikolojisi*, 2.b., Samsun, Aksiseda Matbaası
- Rambo, Lewis (1993), *Understanding Religious Conversion*, New Haven and London, Yale University Press
- Roberts, Keith A. (1990), *Religion in Sociological Perspective*, 2nd edition, California, Wadsworth
- Snow, David and Richard Machalek (1984), "The Sociology of Conversion", *Annual Review Sociology*, Vol.X, 1984, s.167-182
- Turner, Harold (1987), "A Global Phenomenon", A.R.Brockway ve J.P.Rajashekar (eds.), *New Religious Movements and The Church*, Geneva, 1987, s.3-15
- Turner, Jonathan H. (1994), *Sociology: Concepts and Uses*, New York, McGraw-Hill
- Wach, Joachim (1987), *Din Sosyolojisine Giriş*, çv. B.İnandı, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Y.
- Wilson, Bryan (1982), *Religion in Sociological Perspective*, Oxford, Oxford University Press